

Тодор Балкански (София),
Даниела Андрей (Крайова)

РЕЧЕВИЯТ РАЗГОВОРЕН ЕТИКЕТ НА БАНАТСКИТЕ БЪЛГАРИ

Банатските българи населяват части от областта *Банат*, наричана в историята *Български Банат*, *Унгарски Банат*, а след 1919 г. и *Румънски Банат* – за източната част на територията, останала в Румъния след Първата световна война, и *Сръбски Банат* или с преводно име *Войводина* – за западната част на района, предадена по същото време на Сърбия. В тези области живеят ч е т и р и г р у п и б ъ л г а р и: 1) *Свиничанските българи* населяват южната част на Румънския Банат; в състав около 4000 живеят в селото Свиница – на дунавския бряг, почти срещу сръбското градче Долни Милановац. Напуснали са българската си родина, тогава завладяната част Сараджали (тур. = Земята на Срацимир), или Видинското царство, през 1443 – 1444 г. (походът на Владислав Ягело). Тяхната разговорна реч няма писмена норма. 2) *Карашевските българи* или карашевците, познати у нас и под името *карашовени*, населяват 7 селища в земята Караш, която се намира в румънския окръг Караш Северин, разположен в Средния Банат. Тези българи се преселват от Видинска България през 1365 – 1369 г. по конфесионални причини – придобитото по същото време католичество; 3) В Северния Банат живеят т. нар. *бешеновци* и *вингани*, наследници на чипровичаните и павликяните, дошли в тази някога австрийска (и унгарска) земя след 1700 г. От селото Бешенов (Стар Бишнов, днес Дудещ Веки) се роят множество български палкенски колонии, като: Колония Булгара или Телепа Болгар, Брещя, Дета, Дента в Румънския Банат, Модош или Яша Томич, Бело Блато, Иваново, Лукач фалва и др. във Войводина или Сръбския Банат; 4) след 1948 г. (събитията в Гърция) в Банат, включително и в селищата с палкенско население, са заселени от сръбските власти *македонски егейски българи*, които в стила на

етнонимния мистификат "македонци" се представят за небългари. Палкене и егейски българи съвместно живеят напр. в Иваново.

В българската етнонимия неоснователно се употребява определението *банатски българи* единствено за северобанатските българи – палкените. Този прецедент се дължи на непознаването на останалите групи от банатските българи, казано с други думи, на тяхното забравяне. Този терминологичен въпрос е изяснен в редица статии, срв. напр. при Т. Балкански. Речевият етикет на банатските българи; Д. Андрей. Из астронимията на свиничанските българи. – и двете в сп. "Български език", кн. 5-6, 1995, с. с. 111 и сл., 117 сл.

От всички банатски българи противоречие между разговорна и писмена реч съществува единствено при северобанатските българи, чиято писмена регионална норма на българския език е известна в литературата (вж. напр.: Единството на българския език в миналото и днес. С., 1978). Писмено регионалната норма на северобанатските българи се влияе от писмената норма в България, наричана "Български книжовен език", в резултат на което при палкените се чувства и слабо влияние на речевия етикет от българския книжовен език. При всички останали банатски българи книжовното влияние е невъзможно. Речевият етикет е наследил състоянието, с което тези българи са напуснали своето отечество. Това означава, че регистрацията на етикетните формули в тяхната реч де факто представя и регистрацията им в историята на българските диалекти, респ. в историята на българския език. Или – без познаването на речевия етикет на банатските българи (като изолирана общност по-стара от тях е единствено общността на българите *трака-трука*, напуснали българската земя през 1118 г., повече при Т. Балкански. Замечания..., Балканско езикознание, 1988, 3-4) трудно може да се говори за историята на българския речев етикет!

Речевият етикет на банатските българи е бил предмет в изключително малко езиковедски проучвания, които по-долу изреждаме в хронологичен ред: Кирил Цанков. Една етикетна формула в езика на банатските българи. – В: Проблеми на социолингвистиката..., В. Търново, 1993, 158-160; Даниела Андрей. Свиница и свиничанските българи. Етнос. Език. Етнонимия.

Ономастика. Канд. дис., София – Крайова, 1996, ч. Поздрави, с. 30;
Т о д о р Б а л к а н с к и. Българите в Румъния. Етнос. Език.
Етнонимия. Ономастика. Просопографии. Докт. дис. С., 1996, ч.
Поздрави; Речевият етикет на българите в Румъния, цит.

1. Речевият етикет на свиничанските българи:

Дòбро вèчep! различно от сръбското: *Добро вече!*

Дòбро ùтo!, но по-често: *Дòбро ю̀тpо!*, еднакво със сръбското
Добро ю̀тpо, но и с *Добро ю̀тpо!* на карашевците, олтенските и
мунтенските българи.

Дòбро pàдne! 'Добра среща', различно от сръбското *Сpeћна
pàдна!*

Дòбър ден (и *дън*)!, различно от сръбското *Добар дан!*

Жив бил! 'Да си жив', различно от сръбското *Жив био!*

Лъ̀ко нoч! (и *нoт*) 'Лека нощ', сръбско различно *Ла̀ку нoћ!*

Наздpàвe ти (*ви*)!, различно от сръбското *Наздpављe!*

Помозì бог! еднакво със сръбското и общобългарското *Помози
бог!*

Бог ти по̀магал!, чието сръбско съответствие свиничаните
не знаят.

Читателят е озадачен от обстоятелството, че в съпоставителен
план се привежда фактология от сръбския речев етикет. Това се
прави, защото в лингвистиката вече съществува мистификацията на
М и л е Т о м и ћ. Говор Свиничана (В: Српски дијалектолошки
зборник XXX, 1984, 11-261), според която речта на свиничаните е
"сръбска реч от тимошки тип". Сравнението показва, че свиничаните
и до днес независимо от натрапеното им след 1919 г. сръбско езиково
влияние продължават да използват не само своята старинна
българска реч, но и нейната етикетна система.

2. Речевият етикет на карашевските българи (на карашовените).

Наздpàвe!

Да бог, да! 'Да даде бог; Даде бог, даде!'

Бог помòг!, най-обичайната етикетна формула на карашевците

Дòбро ю̀тpо!

Дòбро pàно! 'Добро утро!', употребява се във всички карашев-
ски села, дори и в с. Ябълча, където днес говорим с румънският
език. Същият поздрав продължава да се използва от българските
колонии във Влахия, област Олтения, именно във Владаила и Плъ-

вичанка, заселени с българи марашчани, област Мараша, Плевенско.

Добро вèчep!

Дòбри ден!, същата форма се използва и в българските колонии на Олтения: Бýйлеш, Стоенеш.

Фàлен Исус!, тържествен поздрав обикновено при празници (карашевците са католици).

Етикетните формули на карашевците засега са най-старите познати конструкции от този род в българския език. С езика на тези българи в съвременната сръбска и хърватска литература също се извършват мистификации, според които карашевците са ту етнически "сърби", ту етнически "хървати" (вж. повече при Т. Балкански. Карашовените, забравените българи в Северинския Банат. – Македония, 1994, бр. 18/10 май).

3. Речевиет етикет на палкенете или северобанатските българи. В него са контаминирани формули от източнобългарската павликянска реч и от западнобългарската чипровска реч, не без влиянието на т. нар. "илирски език", мъртъв славянски църковен език на католиците: както се каза, северобанатските българи имат три леки разновидности на речта: бешеновска, брещенска и винганска. Писмен комуникативен език за всички палкене, в Румъния и във Войводина, е писменият банатски език, създаден в 60-те години на миналия век от немеца (или българин по майка) Йозурил, родом от Модош (Яша Томич). За тази реч е пригодена унгарската латиница, при която мекото *к'* се изписва със *é*, твърдото с *к*, с неударено *а* се изписва *ъ*, и др.

Зафàлем!, банатско *Zafàlem!*, често *Zafàlem mlogu!* 'Благодаря' (Самото *благодаря* е русизъм в съвременния български език със старобългарско потекло: **благодарити**). Употребява се в трите условни диалекта на палкенете.

Фàлмис!, бан. *Fàlmus!*, при бешеновци и брещенци се изговаря *Фàлмъс* при винганите *Фалмис*; контаминация от: *Фàлен бьд 'Исус'*. Свещеникът се поздравява задължително с: *Fàlen bàdi Isùs!* Той отговаря: *Uvèc fàlimi!* 'Вовеки славим'. Може да се чуе и вариант: *Uvèc àmen!* 'Да бъде винаги'.

Великденският поздрав е: *Исус ий удскръсна!*, бан. *Isus ij udskrasna!* Отговорът е: *Уистена ий удскръсна!*, бан. *Uistena ij udskrasna!*

Ежедневните поздрави са:

Дубър ден'!, бан. *Dubâr denj!*

Дубра сутрина!, бан. *Dubrá sutrina!*

Дубър вѣчер! (изговорът е *виѣчър*), бан. *Dubar vécar!*

Узбѡгум!, бан. *Uzbógum!*, употребява се при кратка раздяла.

От книжовния български език е заета и формулата *На Дувѣждан!*, която се употребява рядко.

Ву замолвѣм! е при учтива молба, бан. *Vu zampölvám!*

Ву мѡля!, при обикновена, бан. *Vu móla!*

Бѣ ву помѡлѣл!, бан. *Bi vu pomolil* е в условно наклонение

Лѣка нош!, бан. *Lika pošt* е за раздяла вечер.

(Ву) *жѣля сату най-хѣбавоту!*, употребява се при всяка раздяла, бан. (Vu) *žéla satu naj-hubavotu!*

Бѡга да славим!, бан. *Boga da slávimi!* се изговаря от: бешеновците *Бога да славѣмъ*, от винганите: *Бога да славими*. Първата формула се употребява и в Брещя.

Такава е ситуацията с речевия етикет при банатските българи, такива, каквито ги заварихме в множеството наши съвместни експедиции в земята Банат през 1991 – 1996 г. По понятни причини тук не включваме илюстрации от речевия етикет на войводинските македонски българи, който по нищо не се отличава от фактологията, описана при Б л а г о й Ш к л и ф о в за Костурския и Преспанския край от Егейска Македония.